

OLAMNING LISONIY MANZARASIDA DONOLIK VA NODONLIK KONSEPTLARI

Mohinur Tojiboyeva Sherali qizi

Farg’ona Davlat Universiteti o’qituvchisi

Sharofat Pakirdinova Abdumutallibjonovna

Farg’ona Davlat Universiteti o’qituvchisi

Kalit so’zlar:konsept, aqliy faoliyat, donolik, nodonlik, tilshunoslik, psixologiya, falsafa, mantiqiy lug’at.

Annotatsiya: Ushbu maqolada donolik va nodonlik konseptlari lingvistik, psixologik va falsafiy jihatdan tahlil qilingan bo’lib, tahlil natijalari bu konseptlarni chuqurroq tushunishga yaqindan yordam beradi.

Donolik konsepti aqliy faoliyat bilan bog’liq bo’lgan shaxsning ma’lum ko’nikmalari, qobiliyatlari va xususiyatlarini ifodalaydi va shu bilan insonning ichki dunyosi haqidagi boshqa konseptlardan o’zining qadri mavqeyi (statusi) bilan ajralib turadi. Aql insonni belgilovchi shuningdek, uni hayvonlardan ajratib turuvchi, shu bilan birga odamlarni bir-biridan ajratib turuvchi xususiyat bo’lib mazkur tadqiqot ishida asosiy atama bo’lib xizmat qilmoqda. Kognitiv tadqiqot olib borishda o’zbek va ingliz tillaridagi *donolik* konsepti va uning antinomiya tushunchasi *nodonlik* tanlangan.

Metodologiya nuqtai nazaridan konseptlarni o’rganishni ushbu tushunchalar obyektivlashgan ong turlarini namoyish etuvchi ularning mavjudlik sohalaridan boshlash maqsadga muvofiqdir. Aql uchun bular oddiy/lingvistik ong va maxsus-ilmiy va diniy ong mavjudlik sohalaridir. Kontsept mavjudligining so’nggi ikki sohasi diskurs(nutq)ning ma’lum turlarida o’z aksini topadi, ular o’z navbatida murakkab kommunikativ hodisaning turlari bo’lib, nutqni tushunish uchun zarur bo’lgan matnga qo’shimcha ravishda ekstralingvistik omillarni (olam haqidagi bilimlar, qarashlar, munosabatlar va murojaatchining maqsadlari) o’z ichiga oladi. Pragmatik, ijtimoiy-madaniy va psixologik omillarning yig’indisida olingan diskurs "hayotga ko’milgan" nutq sifatida insonlarning bir-biri bilan o’zaro ta’sirida va ularning ong mexanizmlarida ishtirok etadi va shu bilan birga uni tashkil etuvchi tarkibiy konseptlarning eng muhim tomonlarini aniqlashga imkon beradi.

Tilshunoslikdan farqli o’laroq, turli konseptlar doirasida tizimlashtirilgan falsafiy va ilmiy tasavvurlar universal, nisbatan aniq va batafsil bo’lib, tabiati va mohiyatiga yetish uchun ularni tushuntirishni(eksplikatsiyani) taqozo etadi.

Jumladan, ong konsepti turli nuqtai nazardan turlicha tushunilishi mumkin. Psixologiya nuqtai nazaridan *donolik* - insonning bilish imkoniyatlarining (hissiyot va irodadan farqli ravishda)

umumlashgan xarakteristikasidir. Tor ma’noda, shaxsning aqliy qobiliyatlarining individual-psixologik tavsifidir. Amaliy psixologiyada aqlga ta’sir qilish vositasi sifatida qaraladi.

Falsafada donolik (yoki intellekt) (lotincha, intellectus — idrok, anglash, tushunish, bilish) - axborotni qabul qilish, saqlash, o'zgartirish va chiqarish, yangi bilimlarni ishlab chiqish, oqilona asoslangan qarorlar qabul qilish, maqsadlarni shakllantirish va ularga erishish uchun faoliyatni nazorat qilish, tashqi dunyoda yuzaga keladigan vaziyatlarni baholash qobiliyati bo'lgan miyasi yuqori darajada rivojlangan, murakkab differentsialashgan (tabaqalashgan, farqlangan) organizmlar psixik faoliyatining o'ziga xos funksiyasidir. Donolik tomonidan qayta ishlanuvchi va o'zgartiriladigan axborotlarning muhim manbasi va ular uchun ishlab chiqilgan bilimlar, qarorlar va maqsadlar ilovasi obyekt – obyektiv olam sanaladi. Shu ma’noda insonning aqliy yoki intellektual faoliyati ikkisining o'zgarishiga asoslangan ob'ektiv voqelikning in'ikosidir.

Yevropa falsafasida an'anaviy ravishda aql va idrokni intellektual faoliyatning asosiy darajalari sifatida ajratish odatiy holdir. Donolik - ijtimoiy-tarixiy va madaniy jarayonda va individual faoliyat davomida ishlab chiqilgan me'yor va standartlardan tashqariga chiqmaydigan intellektual faoliyat sifatida, ong esa aqlning printsiplial jihatdan yangi bilimlarni yaratish va voqelikning chuqur mohiyatini anglab yetishning oliy ijodiy qobiliyati sifatida ko'riladi.

Metafizik va tabiiy ilmiy materializm donolikni miyaning neyrofiziologik faolligiga olib borib taqaydi. Dialektik materializm aql va psixik faoliyatni bir butunlik sifatida miyaning funksiyasi sifatida tan oladi, ammo uni neyrofiziologik jarayonlarga to'liq qo'shib bo'lmaydi, chunki insoniyatning ijtimoiy va madaniy taraqqiyoti jarayonida axborot tashuvchi ramzlar bilan ishlaydi, o'zgaruvchan ijtimoiy-tarixiy amaliyot asosida shakllanadi va rivojlanadi

Mantiqiy lug'atlar *donolik*ni oqilona fikrlash deb talqin qiladi. Donolik, bir tomondan, intuitsiya (sezgi) bilan, ikkinchi tomondan esa, ong va umuman oqilona fikrlash bilan solishtirilmasligi kerak. Intuitsiya (Sezgi), aql va ong o'rtasidagi bog'liqlik va farq sezgi va tafakkur tushunchalarining ustuvorligi tufayli aniq mantiqiy ta'rifga mos kelmaydi.

Ahmoqlik - bu aqlning, oqilona fikrlashning to'liq yoki qisman yo'qligi. Ahmoqlikning eng oddiy ko'rinishi, aqlning to'liq yetishmasligi telbalik deb ataladi. Ahmoqlikning yana bir turi, aqlning qisman yetishmasligi nodonlik (aslida ahmoqlik) deb ataladi. Bunday ahmoqlik ko'plab mutlaqo sog'lom odamlarning o'ziga xos belgisidir. Nodonlik ratsional (oqilona) fikrlashning ikkita asosiy jihati – sezgi(intuitsiya) va fikrlashning cheklanganligidan dalolat beradi. Intuitsiya cheklangan hollarda, ular insonni "nozik jihatlarni his qilmaydi", "mavzuning chuqur (asl) ma'nosini tushunmaydi", “yuzaki fikrlaydi” kabi ma'nolarda ahmoq deb aytishadi.

Xulosa qilib aytganda, bizning borlig'imiz antinomikdir, shuning uchun tildagi donolik ahmoqlikka qarama qarshi qo'yilgan, aynan mana shu fakt tadqiqot uchun o'zbek va ingliz tillari olamida ahmoqlik konseptini tanlashga turtki bo'lgan.

References

1. Khoshimova, N. A. (2021). ASSOCIATIVE FIELDS OF THE COLLECTIVE AND INDIVIDUAL CONSCIOUS. *Theoretical & Applied Science*, (5), 436-439.
2. Hashimova, N., & Sattorov, T. (2021). USAGE OF ENGLISH MILITARY TERMINOLOGIES AS A NEUTRAL AND COLLOQUIAL VOCABULARY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758)*, 2(11), 162-167.
3. Hoshimova, N. A. (2020). Ingliz va o'zbek tillarining funktsional uslublari. *Молодой ученый*, (19), 584-585.
4. Xoshimova, N. (2019). External factors of associations' individuality. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(2), 134-136.
5. Toirova, N. I. (2019). The significance of the symbols of Mirror and Portrait in teaching Symbolism. *sign*, 1, 22.
6. Mamajanova, M. (2021). MODEL CONCEPT MODELING IN LINGUISTICS TYPES OF LINGUISTIC MODELS. *Экономика и социум*, (1-1), 160-163.
7. Holbekova, M., Mamajonova, M., & Holbekov, S. (2021). COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Экономика и социум*, (3-1), 83-85.
8. Mirzayevna, M. (2021). Innovative technologies in foreign language teaching methodology. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(12), 465-467.
9. Kasimova, G. (2022). IMPORTANCE OF ICE BREAKING ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH. *Science and innovation*, 1(B7), 117-120.
10. Makhmudovna, K. G. (2022). Creative Strategies to Improve Vocabulary Teaching. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(10), 259-261.
11. Akhmedova, M. (2012). Characteristics of bronchial asthma associated with allergic rhinosinusitis in children. *Medical and Health Science Journal*, 11, 39-43.
12. Ibragimjonovna, A. M. (2022). Developing professional communicative competence of medical students in a foreign language. *Eurasian Scientific Herald*, 15, 45-50.
13. Isaqjon, T. (2022). Strategies and techniques for improving EFL learners' reading skills. *Involta Scientific Journal*, 1(11), 94-99.
14. Mohira, A., & Isakjon, T. (2022). METHODOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 3, 68-71.
15. Ahundjanova, M. A. (2020). METHODS AND METHODS OF TEACHING RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE. *Экономика и социум*, (11), 46-49.
16. Ahundjanova, M. (2022). THE NEEDS FOR IMPROVING LEARNERS' AUTONOMY IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES—AS A KEY FACTOR TO BOOST LANGUAGE LEARNERS. *Science and innovation*, 1(B6), 390-392.
17. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantic classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 571-575.

18. Gafurova, N. (2020). Ҳозирги замон тилшунослигида “Термин” ва унга турлича ёндашувлар. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 1(1), 58-62.
19. Mirzaaliyev, I., & Oxunov, A. (2021). EKVIVALENTSIZ LEKSIKANING O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 209-212.
20. Oxunov, A. O. O. (2021). INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA UNDOV SO‘ZLAR (INTERJECTION) NING IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences*, 2(12), 401-406.
21. Abdukhalimova Sarvinozkhon. (2023). HOZIRGI INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ZIDLOV BOG‘LANGAN QO‘SHMA GAPLARNING SEMANTIK TAHLILI . *PEDAGOGS Jurnal*, 27(1), 153–157.
22. Абдухалимова, С. (2022). THE CONCEPT AND CONTENT OF INTERCULTURAL DISCOURSE. *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 5(4).
23. Abdumutaljonovna, P. S. (2023). TILSHUNOSLIKDA REKLAMA DISKURSI VA UNING IFODASI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 98-101.
24. Pakirdinova, S. (2023). ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA REKLAMA MATNI VA UNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(19).
25. Kochkorova, Z. A. Q. (2021). Translation aspects of the verbalizers of the concept of "wedding". *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(9), 989-994.
26. Mirzayev, A., & Oripova, S. (2022). COMMUNICATIVE METHOD—A NEW APPROACH IN THE PRACTICE OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Science and innovation*, 1(B6), 778-783.
27. Ashurali, M. (2022). HOZIRGI KUNDAGI TA‘LIM TIZIMIDA ONLAYN TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN METODNI TA‘LIMGGA JORIY QILISHNING AKTUALLIGI. *Involta Scientific Journal*, 1(13), 25-28.
28. Узакова, Г. З. (2022). КОНЦЕПТ ВА УНИНГ ЛИСОНИЙ ВОҚЕЛАНИШ ЖАРАЁНИ. *Involta Scientific Journal*, 1(13), 42-45.
29. Узакова, Г. З. (2022). THE INFLUENCE OF NATIVE LANGUAGE IN LEARNING/TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Involta Scientific Journal*, 1(13), 38-41.
30. Kosimova, M. U. (2021). Different classification of functional styles. *Ученый XX века*. 4 (85).7-8.
31. Kosimova, M. U. (2022) The characteristics of scientific style. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. 12(05). 931-933
32. qizi Tojiboyeva M. S., Pakirdinova S. A. KONSEPT-TIL VA MADANIYAT OLAM MANZARASINI IFODALOVCHI VOSITA //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 290-293.
33. qizi Tojiboyeva M. S., Kuchqorova M. Y. PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING THE CONCEPT OF WISDOM //GOLDEN BRAIN. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 52-55.

34. Mohinur Tojiboyeva. (2023). LINGVOKULTUROLOGIYA VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKDA KONSEPTUAL OLAM. Involta Scientific Journal, 2(4), 61–63